

העונש בשיפוט הצבאי בצה"ל

אפילו כשהוא נתון לסכנה „לחטוף“ על מעשה קונדס, מובטח לו תמיד יחס סלחני כאל „ילד“ מצד ההורים ואף מצד מרבית הסובבים אותו.

והנה פתאום ובבת־אחת נשלל ממנו כל החופש הזה, בכל אשר יפנה הכל בגדר של איסור ועליו לעשות לא כפי שהדבר עולה על דעתו, אלא רק כפי שיצווה, נוסף לכך מתיחסים אליו כאל מבוגר ממש ומעסיקים אותו עד לעיפה ניכרת.

המסגרת הצבאית מצדה, נאלצת להמנע מכל ויתור, מאחר והתקופה המיועדת לשירות הצבאי קצרה יחסית ואינה מאפשרת כל טיפול מודרג. המציאות מחייבת כניסה ישירה וללא כל מעברי ביניים.

לאחר לבטים נפשיים מרובים נקלטים צעירים אלה, בסופו של דבר, במסגרת. לטירון, שגמר את אימוניו הבסיסיים נדמה, שהנהו חייל לכל דבר. אולם בהגיעו אל היחידה צפויה לו אכזבה. כאן מתחילים בהכשרתו כלוחם ובניצולו במבצעים, תמ־רונים, תפקידי פיקוד וקורסים שונים, אשר כולם ביחד מהווים מאמץ גופני ושכלי רב וכל זה בתוך מסגרת נוקשה של פקודות ואיסורים, הנוטלים במידה רבה את הרגשת החופש האישי. גם על כך מתגבר החייל, בסופו של דבר, ובגמר שירותו הוא נושא עמו הכרה, שקיבל השתלמות רצינית ביותר בבית־ספר לאומי זה ששמו צה"ל. גופו ורוחו חושלו לקראת סבילות ומאמצים, בהם מלווים מבחני שעות חירום, הצפויים לעם ולמולדת. הכשירוהו כלוחם אמיץ, בעל הכרה וידיעה מקצועית צבאית. הקנו לו את ההשכלה הכללית הדרושה ואת ידיעת השפה, במידה ואלה חסרו לו. הוא הכיר מקרוב את המולדת, תוך מסעות מיגעים ומעניינים. הוא התחנך לאורחות טובה, המב־ססת על משמעת פנימית. מפותחת, דבר חשוב לכל אחד מאתנו לאורך חייו. כאן ניתן לו לחוש, הלכה למעשה, את כור ההיתוך שלנו, בו הופך קיבוץ־גלויות לעם אחד וכאן אף צויד במטען רציני של חיות והרגשות, אשר ילווהו וידריכהו נכונה בפע־לותו העתידה כאזרח וכחייל במילואים.

כל אלה מהווים הישג עצום, שיש לרשמו לזכותם של צה"ל ושל כל יחיד מבני הנוער שלנו כאחד.

לאחר שבית דין צבאי הרשיע את הנאשם, יבססו בפניו בעלי הדין את המסיבות לקולה ולחומרה. עליהם האחריות להביא לידיעת בית הדין את מלוא המסיבות כפי שהן קיימות, פן תגרם טעות בגזר הדין (לקולה או לחומרה), כי כמה מהמסיבות לא הובאו לידיעת בית הדין.

בית הדין, מצדו, יבחן את אמיתות המסיבות הנ"ל וישקול אותן ביחס הנכון, כפי שנראה לו, ועל ידי כך יגיע לקביעת מידת העונש ההולמת את העבירה על מסיבותיה, בהתאם לקבוע בחוק ולפי מצפונם של שופטינו.

אולם האמור עד כה מהוה רק כעין מסגרת טכנית לפעולתו זו של בית־הדין. למעשה, קובע החוק, בצדה של כל עבירה המוגדרת בו, את העונש הגבוה ביותר, שניתן להטיל על עבירה זו ומשאיר לשיקול דעתו של בית הדין להטיל בכל מקרה מסוים עונש קל יותר; ורק במסיבות מיוחדות במינן יטיל בית הדין את מלוא העונש.

מה צריכה להיות המדיניות הכללית בבתי הדין לגבי הענישה או מה המטרה, שהננו מתכוונים אליה בבואנו להטיל עונש על חייל?

* *

*

נסקור תחילה בקצרה את הרקע להתהוות עברי־נות בצה"ל.

לשירות בצבא מגיע נוער בגיל 18, אשר אופיו טרם גובש. התגבשות האופי תחול אצלו תוך כדי שירותו הצבאי. מכאן, שמוטלת על צה"ל משימה חינוכית כבדה למדי.

הנוער שלנו גדל, בדרך כלל, בתנאי חופש ניכר בבית, בבית־הספר, ברחוב ובתנועה. לכן כה חריף השוני בו נתקלים כל נער ונערה בהגיעם אל בסיס־האימונים.

יש להם, אמנם, מלוא ההכרה בחינוניות שירותם הצבאי ומלווה אותם, ללא ספק, אף הרגשת גאווה על היותם חיילים, אשר העם בוטח בהם. אולם כל זה אינו מונע את קשיי הקלטותם במסגרת החדשה, הרי מגיל שלוש, לפחות, מקיים כל אחד מהם את עולמו החפשי, הנראה לרבים מאתנו כחפשי במידה מופרזת.

אולם הישג זה נקנה במחיר של התלבטות נפשית קשה, ולעתים קשה מאוד, והתלבטות זו מהוה גורם יקריר להתהוות עבריות צבאית רגילה.

כידוע מורכב הנוער שלנו מחטיבות שונות. ילידי הארץ: מהם בני הכפר (בני גיבוצים, מושבים וישור בים כפריים חדשים); בני הישוב העירוני (חניכי תנועות נוער, בוגרי בתי-ספר תיכוניים, נוער עובד, נוער "זהב" ונוער עזוב); שאינם ילידי הארץ — עולים שהגיעו רק תמול-ששום וכאלה אשר נמצאים עמנו לכל היותר 6 שנים. אלה שונים גם בתוכם לפי הבדלי ארץ מוצאם, התרבות שהביאו עמהם, השכלה ואורח חיהם.

רביגוניות זו מכבידה, אמנם, על הבעיה, אולם, ניתן לומר, שככל וצעירים אלה הנם בעלי אופי רגיל, ללא תסביכי נפש, הרי לבטי הקלטותם במסגרת הצבאית גורמים לעבריות רגילה בלבד, אם כי הלבטים הנפשיים עלולים להתבטא בצורה שונה בכל אחת מהחטיבות שמגנית.

מגיע לצבא גם נוער, אשר מביא אתו נסיון פלילי. ישנו גם הטיפוס המוכר בשם "ארטיסט", אשר, לעתים בוירטואוזיות ממש, מגיב מחלות גוף ונפש במגמה להשתמט מהשירות, וביחוד מהיחידה הקרבית. מגיעים גם חולי-רוח, שהבדיקה הרפואית לא גילתה את סימני המחלה ובתנאי השירות התבלטה בכל חומרתה. מובן מאליו, שסוגים אלה של נוער גורמים להתהוות של עבריות רצינית יותר, המחייבת אף אמצעים חמורים יותר.

באופן כללי ניתן לומר על יסוד הנתונים של שבע שנות קיומו של צה"ל, כי העבריות בו ברובה המכריע הנה עבריות צבאית רגילה, שמקורה בשור-בבות ויצר החופש שנשלל. אולם אין להשלים אף עם כך והמגמה היא למצוא את הדרכים הנאותות על מנת להקטין יותר ויותר את מימדי העבריות בצה"ל. זאת היא בעצם מטרת הענישה בשיפוט הצבאי.

* * *

נבחון כעת את הדרכים, אשר בעזרתן ישיג קצין השיפוט את המטרה הנ"ל. קצין השיפוט ימלא את תפקידו זה בצאתו משלושת הנחות-יסוד אלה:

(א) לאיש מאתנו, ובשום מסיבות, אין כל זכות לפגוע בכבודו של אדם ולהשפילו. להשתמש לצורך ביצוע מעשה פסול זה בסמכויות, אשר החברה המאיר רגנת מעניקה לנו לעתים בקשר לתפקידים המוטלים עלינו — הוא מן הדברים הפסולים ביותר. עלינו לזכור, כי כל אחד מאתנו עלול להמצא במסיבות,

בהן יפגעו בערכו האנושי ומספיק שנשער את ההר-גשה, שמעשה כזה יעורר בנו, כדי שנכיר, שערכו של אדם באשר אדם הנהו, מחייב כבוד, הגינות ונמוס. (ב) סמכות השיפוט הנתונה בידי המפקד מהוה חלק מתפקידו הכללי, שהנהו תפקיד מחנך מעיקרו. לשיפוט חיילים ולהענישם, במידה וימצאו אשמים — זו סמכות רצינית מאוד, בעלת משמעות חינוכית רבה ואחריות גדולה קשורה בה.

(ג) חובתו של קצין השיפוט לחנך את החיילים הנותנים בפניו את דינם ולכן יראה בהם תמיד חיילים ובל ימהר להדביק להם תו פלילי של עברניים. צעירינו אינם עברניים על פי טבעם ואין כל ספק, שבעזרת חינוך נאות ניתן למנוע אותם מלהגרר אחר יצר העבריות, שהנהו יצר טבעי לכל חברה אנושית, ובמיוחד של צעירים, הנמצאת במסגרת מחייבת כל שהיא. את כל צעירינו ניתן לחנך ולהכשיר כלוחמים מעולים. במידה והדבר אינו מושג, הרי האשם אינו בחניכים, אלא במפקד, שאינו מתאים לתפקיד נכבד זה.

לכן, בל ימהר קצין השיפוט להטביע חותם של עברין, פרט כמובן, לעברין המועד או ה"ארטיסט". בסבלנות רבה ימשיך קצין השיפוט לנסות פעמים רבות את כוחם של הסבר, שכנוע, אזהרה, עונש ומחילה, כל עוד ולא שוכנע, שעברין מועד בפניו או, להבדיל, אדם חולה-רוח.

יש לזכור, כי המגע הישיר אל הטוראים נמצא בידי המפקדים הנמוכים, אשר לרב הנם חיילים בשירות החובה, הוא אומר, בגיל שאינו גבוה בהרבה מגיל פיקודיהם. דוקא למפקדים צעירים אלה חסר הנסיון הדרוש נוכח שלל הבעיות החינוכיות המתיצות בות בפניהם ויתכנו לכן מצדם אף משגים, העשויים לסייע, שלא מתוך כונה רעה, להגברת העבריות אצל פיקודיהם. עובדה זו מוסיפה, כמובן, על כובד הנטל המוטל על קצין השיפוט.

אכן, אין זו מלאכה קלה. היא מחייבת מצד אחד סובלנות, אורך רוח, הבנה דקה לגבי המתרחש, אבי-חנה מעמיקה בפרטים ומהצד השני — עמידה תקיפה ובלתי מתפשרת לגבי דרישות המשמעת וקיום הסדר הטוב בצבא.

במשימתו זו מן הראוי שיתן קצין השיפוט את דעתו למספר הערות אלה:

(א) ישמש באישיותו דוגמא נאה. בזכותו יהיה לדרוש הרבה מהאחרים רק לאחר שהוכיח, שמעצמו הוא דורש לא פחות ולא זו בלבד, אלא שאת כל זאת הוא אף מקיים בצורה נאה. כל זה חל, אמנם, על כל

מפקד בדרך כלל, אולם משמעות חשיבותם של דברים אלה גדולה יותר לגבי קצין השיפוט.

ב) היה נאמן לצדק והשמר מעשית עול. על קצין השיפוט להמנע לחלוטין מכל שרירות-לב, אי-צדק וטיפוח החנופה סביבו. גם מצוה זו חלה על כל מפקד בדרך כלל, ואוי לו לאותו מפקד, אשר בכך תהיה קלקלתו — לעולם לא ירכוש את לב חייליו.

ג) הסבר ושכנוע. זכותו של כל חייל כאדם להבין את המסגרת הצבאית ומכאן, שעל המפקד החובה להסביר לו הרבה דברים. אין לך ענין במסגרת הצבאית, שאינו ניתן להסבר, מאחר וכל דבר בה מיוסד על הגיון פשוט. אם אין החייל קולט מיד את המוסבר לו, הרי צריך לחזור על ההסבר או למצוא את הביטוי המתאים יותר לכושר הבנתו של חייל זה. מטרת ההסבר היא, שהחייל יבין את הדבר ל-אשורו, אולם בשום פנים לא לשם דיון או ויכוח. הבין החייל את הנושא שהוסבר לו, עליו לקבלו כחוק ואין זה מעניין כלל, אם עצם הדבר מתקבל על דעתו. אף את זאת יש להסביר לחייל.

קצין השיפוט יבחון בכל מקרה באיזו מידה הגיע לידי הבנת הדברים החייל הנותן בפניו את הדין ויוסיף תמיד הסבר משכנע משלו בקשר לנושא הנדון.

ד) המשפט. החוק אינו מחייב את קצין השיפוט בדיני ראיות נהוגים בבתי הדין הצבאיים, אולם אין פירושו של דבר, שמוותר לו לקיים דיון שטחי ולזלזל בצדק. עליו להתור לגילוי האמת ולעשות דין צדק. יזכור, שבפניו חייל צעיר, שאמנם לא התגבר על יצרו ועבר עבירה; אולם קיימת אצלו ודאי התלבטות נפשית ומן הראוי לבחון את מניעיה. בודאי שיש מקום לפנות אל לבו ומצפונו ולהחזירו למוטב, כדי שיתקדם כחייל ממושפע, בעל הכרה.

בל יראה הדבר כמכביד. גישה זו תחסוך לצה"ל כוח-אדם יקר, בעוד שגישה שטחית ומזלזלת תגרם לתוצאות הפוכות. את המשפט יש לקיים בהקדם וככל האפשר בסמוך לתאריך העבירה והגשת התלונה. בלעדי זאת עלולים להפגע ענייניה השוטפים של היחידה. בכל מקרה והחייל נמצא אשם, יש להענישו.

ה) אזהרה. בדרך כלל לא יפעיל קצין השיפוט את מלוא סמכותו להטלת עונש, אלא יזהיר את החייל וינסה בזאת לשכנעו לחזור למוטב. האזהרה תהיה בדרך של הטלת עונש על תנאי או עונש מהקלים יותר. אולם תמיד מתוך הרגשה, שקצין השיפוט מאמין, שבפניו חייל, אשר רק טעה ואשר ברצונו לחזור מן הדרך הנפסדת ושיש לעזור לו

בכך. מובן מאליו, שבמידה וחייל זה לא יצדיק את האמון שרחש לו קצין השיפוט, הרי יבוא על עונשו התמור יותר.

אזהרות אלה, באם גם תרשמנה בקפדנות בגליון התנהגותו של החייל, עלולות לשמש בידי המפקד אמצעי יעיל.

ו) מחילה. גם המחילה יכולה לשמש אמצעי עזר חשוב בחינוכם של החיילים. סבורני, שמן הרצוי להסמיך מפקדים בדרג מסוים למחוק מגליון התנהגותו של חייל עבירות ועונשים, אשר ניתנים בדין המשמעת, במידה ולדעת המפקד הוכיח החייל, ש-אמנם חזר למוטב והתקדם כלוחם למופת וכחייל ממושפע ובעל הכרה. רצוי ששלטונות צבאיים הממורים על נושא זה יכתבו מתשבה זו ובמידה וימצאו כחיובית יפרסמו פקודות מתאימות.

ז) חייל בעל עבר פלילי עד לגיוסו, יש להסביר לצעירים אלה, כי בעינינו הגם יהודים, אשר חובתם להמנות עם חיילי צה"ל ובזכותם אף להוכיח את עצמם כחיילים טובים ולוחמים אמיצים. יש להטעים בפניהם, שכל אדם, בהגיעו לשירות הצבאי, חייב לנטוש את עיסוקיו והליכותיו הרגילים. ודאי שניתן לדרוש מאת הצעיר בעל הנסיון הפלילי שינטוש לחלוטין לתקופת היותו חייל, את מעשיו, אשר פסולים הגם בעיני החוק והחברה. קיימת התקוה, שחייל מסוג כזה, אשר ידע להתגבר על נטיותיו הפסולות במשך שירותו בצבא, ימשיך בכך גם לאחר שחרורו ויקיים אורח חיים פרודוקטיבי כאזרח. אין ספק, שבמידה והסבר זה אינו נושא את הפרי המבוקש, יש לראות בחייל זה עברין מועד ויש לחייבו לתת את הדין בפני בית דין צבאי.

ח) ה"ארטיסט". מן הראוי לפנות אף אל מצפונו של זה — ואפילו אם נצליח להחזיר למוטב כך "ארטיסט" אחד, ראוי המאמץ. אולם, משנתברר, שלמעשה אבד ה"ארטיסט" כל קורטוב של מצפון ושכל ישר — יש לראותו כעברין מועד ולחייבו לתת את הדין בפני בית-דין צבאי.

ט) חולה רוח. במקרים מצערים אלה, יש לודא שחייל זה יוצא מהיחידה, והשלטונות הצבאיים הממורים גיבם על כך ידאגו לשחרורו הסופי של חולה זה בהקדם האפשרי.

הערות אלו אין בהן כדי פתרון ממצה, אלא משום קיום מנחים להרחבת דעתו של קצין השיפוט, בבואו להטיל ענשים על חיילים, הנותנים בפניו את הדין ונמצאו על ידיו אשמים. כל זה כמובן, במידה וקצין (סוף בעמ' 46)